

SJEĆANJE NA MARIJANU GUŠIĆ U POVODU 100-GODIŠNJICE ROĐENJA

VESNA ČULINOVIĆ KONSTANTINOVIĆ
Tuškanac 56 b, 10000 Zagreb

UDK: 39-05 Gušić, M.
Kraće priopćenje
Primljeno: 01.10. 2001.
Prihvaćeno: 05.10.2001.

Kao učenica i suradnica Marijane Gušić autorica, u povodu 100. godišnjice rođenja, piše o njoj kao osobi i etnologinji, koja je edukacijom slavistica, povjesničarka i geograf. Bila je u svoje doba vrsna poznavateljica etnografskih, folklornih i povijesnih zbivanja u tradicijskoj kulturi južnoslavenskog živilja i starog stanovništva na Balkanskom poluotoku. Podatke iz terenskog rada u svojoj znanstvenoj akribiji koristila je kombiniranim metodama. Bila je kreator etnomuzeja in situ i borac za zaštitu spomenika kulturne baštine. Vodila je Etnografski muzej u Zagrebu i odjel u Kumrovcu, te Etnološki zavod JAZU. Neuništivu energiju usmjerila je na proučavanje etnogenetskih i kulturnih procesa. Svoj bogati talent ugradila je u osnove hrvatske etnološke znanosti.

Ključne riječi: Marijana Gušić/etnolog/muzeolog/erudit

Marijana Gušić bila je direktorica Etnografskog muzeja u Zagrebu. Njezin doprinos hrvatskoj etnološkoj znanosti potiče me da pokušam prikazati njezin lik, neke njezine životne principe i znanstvene poglede.

Stogodišnjica rođenja (1901.) dovoljan je povod da se sjetimo znanstvenice Marijane Gušić. Prije četrnaest godina (1987.) ona nas je s 86 godina napustila. Ta je vremenska distancija pretpostavka za objektivno ocrtavanje nje kao osobe i njezinih sposobnosti, te životnih i znanstvenih principa. Kao njezina učenica i mlađa suradnica tijekom gotovo 25 godina, pišem ovo sjećanje sa željom da bude objektivno. Ipak ono neminovno nosi i subjektivni izraz mojeg odnosa prema njoj, jer me je profesorica Marijana Gušić oblikovala kao etnologinju od prvoga mog radnog dana. Željela bih da ovaj tekst Marijanu Gušić prikaže mlađim naraštajima kako ona zaslužuje, jer je objektivno možemo ubrojiti među velikane hrvatske etnologije. Generacije etnologa koji su je poznavali prosudit će kako sam to napravila.

Marijana Gušić, rođena von Heneberg, nije bila educirana za etnologinju, jer u doba njezina školovanja na Zagrebačkom sveučilištu još nije bilo katedre za etnologiju. Opredijelila se za studij povijesti, geografije i slavistike. Još za vrijeme studija interes je vodi u smjeru dotadašnjega narodoznanstva. Diplomskim radom *Etnografski prikaz Medvednice*, obranjenom na Zagrebačkom sveučilištu u antropogeografskom kolegiju N. Šenoa, pokazala je u kojem je smjeru započela svoje stručno i znanstveno usavršavanje.

Međutim, prije toga, od svoje šesnaeste godine života, ona je sa svojim kasnijim suprugom Branimirom Gušićem (koji je bio liječnik i antropogeograf) obilazila planine i, kao jedina žena dosad, proučavala naselja planinskih stočara na prostranstvima Balkanskoga poluotoka, od Triglava do Olimpa. Marijana von Heneberg je ujedno prva žena koja se po sjevernoj stijeni popela na Triglav. Ta je činjenica pokazuje kao čvrstu, odlučnu i hrabru ženu. Ne znam, je li se njezino zanimanje za život i kulturu stočarskog stanovništva razvio iz ljubavi za planinarenje, ali je sigurno da su se te dvije ljubavi prepletale i nadopunjavale u njezinoj mladenačkoj aktivnosti. Od toga se doba razvija njezin istraživački interes i rad. Zapise s terena je u svom stručnom radu dopunjavala i kontrolirala kad god je mogla. Svoj radni vijek započela je kao profesorica na riječkoj gimnaziji, kao mlađa kolegica poznatog pjesnika Vladimira Nazora. Tada je svoje terenske ekskurzije obavljala za školskih praznika. U tom ranom razdoblju Marijana Gušić je shvatila da je osnova svake znanstvene analize terensko, izravno proučavanje života stanovništva na selu. To je bilo doba nakon Prvoga svjetskog rata, kad je u području interesa kulturne javnosti bio seljački puk. Tada ga se još moglo tako nazivati zbog klasne podvojenosti u kojoj se stanovništvo sela (ratarsko i stočarsko) smatralo najnižim društvenim slojem, zatvorenim u svoj kulturni i društveni krug. To je doba kad se pozornost pretežno usmjeravala na narodnu pjesmu i na nošnju. Viši društveni slojevi nisu razumjeli sustav seljačkoga života iako je s pravne i gospodarske strane bio znantniji utjecaj grada. Vodile su se bezuspješne pravničke rasprave o nasljeđivanju zadružnih dobara i o nekim drugim običajnim institutima. Marijana Gušić je već tada svoju pozornost usmjerila na fenomene tradicije. Pokušala ih je razumjeti i objasniti unutarnjim društvenim odnosima na selu. Malobrojni začetnici etnologije (Gahs, Gavazzi) nastojali su unijeti tu granu znanosti u fakultetsko obrazovanje mladih po uzoru na strana sveučilišta. To im je uspjelo tek 1926. godine. Mladi par, Marijana i Branimir Gušić, tada već kontinuirano jednom tjedno vode stručne rasprave u skupini u kojoj su, između ostalih, bili Miho Barada, Milovan Gavazzi i Stjepan Gunjača. Na sastancima u njihovu mansardnom stanu u zgradi današnje Traumatološke bolnice u Zagrebu (u Draškovićevoj ulici) međusobno su čitali svoje radove, raspravljali i suočavali svoja mišljenja. Prisutni su kolege i prijatelji bili raznih struka, ali ih je vezalo isto - zanimanje za manifestacije kulture i života stanovnika sela.

Široko obrazovanje Marijane Gušić, koje je ona zvala *sos koji se zove kultura*, omogućava joj širenje znanstvenog interesa i izvan tadašnjih ustaljenih okvira. Ona primjenjuje kombinirane metode i tehnike rada, smatrajući da će tako doći do znanstvene istine. Za proučavanje naroda smatra jednako važnim poznavanje razvoja povijesti i društvenih procesa. Isticala je važnost terenskih istraživanja. Još kao mlada započela je otkupljivati etnografske predmete, u prvome redu od stočarskog, planinskog stanovništva, pa tada postaje suradnicom Etnografskog muzeja u Zagrebu. Bila je vrstan terenac, i danas mislim da se ne može naći etnolog koji je osobno obišao i proučio tako velik broj sela na području nekadašnje Jugoslavije. Ona vrlo rano proučava komparativno. Pozornost prije svega usmjerava na predmete materijalne kulture, iako je obrađivala i neke običaje iz socijalnog i pravnog područja (ostajnice - tobelije, pa ljelje - kraljice). Kao

etnopovjesničarka pojedine elemente i detalje materijalne kulture uspoređuje s pojavama i funkcijama unutar dotične društvene skupine, ali i s adekvatnim pojavama u susjednim ili srodnim društvenim sredinama i narodima. U vremenu između dvaju svjetskih ratova Marijana Gušić terenski rad kombinira s proučavanjima naših arhivalija, te muzejskih predmeta i podataka, ali i u Austriji, Albaniji, Bugarskoj, Češkoj, Grčkoj, u dijelu Rusije i Slovačkoj. U većini tih zemalja postavljala je izložbe, posebno o materijalnoj kulturi stočarskog stanovništva (Durmitor), a u brojnim predavanjima ili na stručnim kongresima tumači mnoge etnogenetske i kulturne procese na području južne Europe.

Na kongresu etnologa 1951. godine, u svom izlaganju pod naslovom *Zadaci naše etnografije*, Marijana Gušić u prvom dijelu analizira opći razvitak etnologije kao znanstvene discipline.¹ Naznačuje da je rad istraživača išao u korak *sa osvajanjem globa... uz konkvistadora i trgovca*. Stoga se sve narode drukčije kulture promatralo *sa stanovišta bijelog čovjeka*. Smatra da je *bijeli čovjek postao gospodarom zemlje*, a otkrićima i radom prvih istraživača je *dovršio djelo kolonijalnog osvajanja*. Nakon *plejade sjajnih imena 19. stoljeća* i podjele na *Kultur-* i *Naturvölker*, govori o proučavanju ruskih učenjaka tzv. divljih plemena, naznačuje osnovne pravce nordijske i oficijelne njemačke škole. Ističe da je do Prvoga svjetskog rata etnografija *zadržala uobičajeni metod deskriptivnog istraživanja* i to: a) opisivanje stranih zemalja i života egzotičnih naroda i b) prikupljanje i muzejska obrada etnografske građe. Takvo je bilo proučavanje *naroda udaljenih od težišta historijskog zbivanja*. Marijana Gušić je smatrala da je razvitak ove znanosti moguć samo bez *predrasuda o rasnoj diskriminaciji ili o prvenstvu bilo kojeg društvenog kolektiva*. S gledišta da je ljudski rod cjelina u kojoj postupno uočavamo *stadijalne razvojne oblike ljudskog društva*, smatrala je usvajanje metoda humanističkih *naučnih grana* osnovom da etnologija *prestaje biti formalističko posmatranje tzv. nižih naroda, a postaje jedna od disciplina opsežnog područja humaniora*.

Marijana Gušić je te svoje misli primjenjivala na zadatke naše etnološke znanosti. Uvijek je naglašavala da etnolog mora građu bilježiti i analizirati, ali da *on mora ići dalje od formalne deskripcije*, jer u protivnom ostaje samo etnograf. Pritom se mijenjaju i metoda i tehnika ispitivanja jer *sakupljanje samo po sebi prestaje biti prvi zadatak*. I u razdoblju iza Drugoga svjetskog rata Marijana Gušić inzistira, da *instrument naučnog rada postaje tek građa koja je obuhvaćena zajedno s funkcionalnim saržajem*.

Primjer takva rada je njezina ekspertiza fragmenta veza starinske pregače iz Etnografskog muzeja u Splitu.² Na početku ističe pretpostavku da *fragment očito potječe od pregljače, koja je sastavni dio konavoskog ruha*, te da je to *lijevi ugao ljetne, prtene svečanije pregače što je vidno po fragmentu veza*. Zatim definira materijal i vrstu tkanja, prelazi na opis veza koji je *tekući ornament... od četiri niza krugova, kola*. Utvrđuje veličinu *kola* koja su svako druge boje i to: *naizmjenično crveno, modro, zeleno i žuto*. Potom podrobno opisuje boje pozadine i kojim se redom izmjenjuju uzorci. Daje

¹ GUŠIĆ, prof. Marijana: Referat na kongresu etnologa 1951. u Beogradu. Rkp., Etnografski muzej Split, sign. EMS-R-41, uk. 8 tipkanih stranica.

² GUŠIĆ, Marijana: Opis fragmenta veza starinske prtene pregljače iz Konavljia. Rkps, Etnografski muzej Split, sign. EMS-MG-2, godina rada 1954., uk. 3 tipkane stranice.

opis *rozetica* i njihovu kompoziciju između glavnih *kola*, kao i način izvedbe. Potom dolazi opis gornjeg ruba fragmenta na kojem su vezene grančice *od po tri palmete, tako da vitica izlazi iz prostora između pojedinih kola i širi se u tri grančice zrnčanog boda*. Nadalje definira svilu kao materijal veza, očuvanost boje i redosljed njihovih mijena, pri čemu pretpostavlja i izmjene boja na dijelu koji nedostaje. Na temelju toga zaključuje da je *harmonija boja u podjednakom intenzitetu bila uravnotežena u onom istom ritmu što ga nalazimo i u vezu domaćih svilenih ubrusa i marama, sačuvanih u crkvama Boke Kotorske. Osim modre boje, ona zaključuje, sve su tri boje domaće biljne, te je očito svila doma izrađena i omaštena*. Ekspertizu završava riječima: *Po tomu dakle što je osnovno tkivo pregače laneno, a i po koloritu i stilu veza, te po stepenu sačuvanosti odnosno patiniranosti boja, ovaj fragment datiram s vremenom oko god. 1700. te on predstavlja veoma dragocjen prilog proučavanju našeg najstarijeg tekstila*.

Marijana Gušić je svaku studiju radila s mnogo pomnje i kontrole izvora i drugih dokumenata, pa je veoma rijetko morala ispravljati svoje zaključke. Nije to prihvaćala ni kad se njezina nespretna interpretacija starosti drveta u radu o pastirskoj čaši iz Bitelića upotrijebila da se spriječi njezino primanje za člana Akademije. Marijana Gušić je bila poštena i odlučna žena, koja se nije ustručavala reći istinu u oči, pa bio to i predsjednik države. Moram ipak reći da je u zrelim godinama rezolutno prekidala svaki odnos sa svim osobama za koje je smatrala da su dale povod za to. Za nju su takve osobe bile *zrak*. Međutim, nije zamjerala svojim suradnicima da kontaktiraju s njima jer nisu imali osobnog razloga prekidati ih, ili nisu dijelili njezino mišljenje.

Od pedesetih do sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća čini se da je bilo najplodnije razdoblje Marijane Gušić - izvanredne poznavateljice etnografskih i povijesnih zbivanja u seoskim sredinama, vrsne muzealke, borca za zaštitu spomenika kulturne baštine, terenskog istraživača, tumača nekih važnih etnogenetskih i kulturnih procesa i promjena na južnoslavenskom prostoru i pedagoga izvan okvira učilišta. U dijelu toga vremena bila sam svjedok njezine neuništive energije, koju smo mi mladi jedva mogli pratiti. Njezin radni entuzijazam omogućavao je da u isto vrijeme jednako uspješno kao direktorica vodi Etnografski muzej u Zagrebu i etnografski dio Memorijalnog muzeja maršala Tita u Kumrovcu, te novoosnovani Etnološki zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Jednakim je elanom aktivna kao član Akademijina Odbora za narodni život i običaje, kao i društva etnologa i folklorista. S neuništivom energijom izgrađuje mladi stručni i znanstveni kadar u Etnografskom muzeju i Etnološkom zavodu. Organizirala je i vodila nas na terenski rad. Primjerom je pokazivala kako se treba prilagoditi ljudima i prilikama na selu, da domaće ljude koje trebamo kao kazivače treba poštovati. Prenijela je veliki dio svojeg znanja na nekoliko danas vrsnih stručnjaka. U isto vrijeme je koncipirala muzejske postave u kompleksnim muzejima raznih gradova. Među najvrednije njezine doprinose treba ubrojiti njezinu koncepciju i izvedbu, dotad u nas jedinog, muzeja seoske arhitekture i tradicijske radinosti (opančarstva, tkanja, i dr.) *in situ*, u Donjoj Kupčini. Godinama su trajali pripremni radovi, prijenos drvenih kuća, prikupljanje eksponata. Sav je taj rad bio dobrovoljan, a okupio je i mnoge mještane. Mogla je padati kiša, mogli smo biti gladni,

ali direktorica Gušić nije posustajala dok se posao nije završio. Tom energijom je od 1952. godine radila na koncepciji etnografske postave u Titovoj rodnoj kući u Kumrovcu. Na ostvarenju toga projekta pomagali su joj kustosi Etnografskog muzeja iz Zagreba. Marijani Gušić je to bio povod da razradi koncept za očuvanje tradicijske arhitekture i prikaz zagorskog života u obitelji i života uopće jer je Kumrovec dotad ostao relativno intaktan u svom autohtonom življenju. Ostvarenje muzeja *in situ*, po ideji i koncepciji Marijane Gušić, pod nazivom *Staro selo Kumrovec* ostvaruje se tek sedamdesetih godina 20. stoljeća i primjer je zaštite spomeničke baštine.

Mnogo bi još trebalo napisati o Marijani Gušić. Žalimo što nije ostavila i više objavljenih radova, ali svi su oni izvor za napajanje znanjem i osnova za razmišljanje. Pisani su znalačkom intuicijom i njoj svojstvenom širinom analize raznih činjenica, a pokazuju i njezine hrabre asocijacije, od kojih će, vjerujem, mnoge ubuduće biti dokazane. S mnogo znanstvene mašte, posredno i izravnim dokazima, upućivala je na kulturne utjecaje i razvojne procese. Mnogi od njezinih radova su prvi te vrste u etnološkoj literaturi. Žaloso je jedino to što je Marijana Gušić pri kraju svog života bila ogorčena stavovima nekih kolega prema njoj i njezinu radu. Tomu je vjerojatno bila podloga odnos prema ženi koja je uvijek branila svoje mišljenje. Stoga je svoju građu, fotodokumentaciju i biblioteku ostavila institucijama izvan naše zemlje. No, Marijana Gušić je kao hrvatska znanstvenica bila i ostala poznata i izvan naših granica. Svojim je intelektom i znanjem ostavila znantan trag, a bogatstvo njezina talenta ugrađeno je u temelje hrvatske etnološke znanosti.

REMEMBERING MARIJANA GUŠIĆ ON THE OCCASION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF HER BIRTH

Summary

The author of this paper writes about Marijana Gušić as her student and her colleague, on the occasion of the 100th anniversary of her birth. Marijana Gušić was a slavist, historian and geographer by education. In her time, she was an excellent expert in the field of the ethnographic, folkloristic and historical facts of the traditional culture of the South Slavs and the older population of the Balkan peninsula. For her scholarly writing, she used the materials from her own fieldwork research and combined methods. She was the initiator of the ethno-museum *in situ* and an advocate for the protection of the cultural heritage monuments. She was the head of the Ethnographic Museum in Zagreb and the branch in Kumrovec, as well as of the Ethnographic Institute at the Yugoslav Academy of Sciences and Arts at the time. She aimed her fascinating energy at the study of ethnogenetic and cultural processes and she built her immense talent in the basis of the Croatian ethnological science.

Key words: Marijana Gušić; ethnology; museology; erudition